

Р.В. Міхель (Університет Гумбольдта, м. Берлін, Німеччина)

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

У статті проаналізовано основні сучасні класифікації моделей економічних систем та їх характерні риси. Виявлено основні типи економічних систем країн-членів ЄС, їхні спільні та відмінні риси. Досліджено процес європеїзації економічних систем.

Ключові слова: економічна система, соціально-ринкова економіка, ліберальна ринкова економіка, європеїзація.

Рис. 2. Літ. 12.

Р.В. Михель (Университет Гумбольдта, г. Берлин, Германия)

ЕВРОПЕИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ СТРАН-ЧЛЕНОВ ЕС

В статье проанализированы основные современные классификации моделей экономических систем и их характерные черты. Выявлены основные типы экономических систем стран-членов ЕС, их общие и отличительные черты. Исследован процесс европеизации экономических систем.

Ключевые слова: экономическая система, социально-рыночная экономика, либеральная рыночная экономика, европеизация.

R.V. Mikhel (Humboldt University, Berlin, Germany)

EUROPEANIZATION OF ECONOMIC SYSTEMS OF EU MEMBER COUNTRIES

The article analyzes the key current classificational models of economic systems and their peculiar features. Major types of economic systems of the EU member countries are determined as well as their common and distinctive features. The process of the economic systems' Europeanization is studied.

Keywords: economic system; social market economy; liberal market economy; Europeanization.

Постановка проблеми. Існує безліч класифікацій економічних систем: від суто теоретичних «ідеальних» моделей (таких як ринкова, командна та традиційна економічні системи) до надзвичайно спрощених моделей (наприклад, феодалізм чи аграрний капіталізм). Такий підхід був широко розповсюджений з середини XIX ст. і аж до кінця XX століття.

Кінець XX ст. характеризується такою значною подією в житті суспільства, як крах командно-адміністративної економіки. Більшість країн, які відносилися до соціалістичного табору, стали на шлях трансформації до капіталізму. Капіталізм стає дедалі глобальнішим, оскільки все більше елементів глобального населення можуть брати участь у його формуванні. Проте він також робить кожного суб'єкта відносин більш залежним від інших і таким чином обмежує його незалежність [5, 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі події в економічному житті людства призвели до зміни поглядів вчених-економістів на сучасні моделі економічних систем. Заслужують на увагу праці таких вчених, як В. Баумоль [5], Г. Еспінг-Андерсен [7], Ф. Прайор [10], Д. Соскіс [8], П. Холл [8], Ф. Шарпф [12] та інші. Серед українських науковців проблему класифікації економічних систем досліджували Г. Башнянин [3], Б. Гаврилишин [1], І. Грабинський [2], Б. Кульчицький [4].

Невирішені частини проблеми. З розвитком сучасних інтеграційних процесів країни об'єднуються в економічні та політичні утворення заради процві-

тання. Найяскравішим прикладом такого утворення є Європейський Союз. Країни, що входять до складу ЄС, мають свої сформовані економічні системи, проте, як і в будь-якому інтеграційному утворенні, їхні економічні системи також інтегруються. Питання утворення європейської економічної системи недостатньо досліджене вченими-економістами, тому саме воно й буде об'єктом дослідження.

Метою дослідження є вивчення процесу європеїзації в контексті дослідження сучасних економічних систем.

Основні результати дослідження. Г. Еспінг-Андерсен виділяє три «капіталістичні світи»: ліберальний (або англо-саксонський), християнсько-демократичний (або континентальний) і соціально-демократичний (або скандинавський) [7, 24].

П. Холл та Д. Соскіс розрізняють два види системи капіталізму: координовану ринкову економіку та ліберальну ринкову економіку. В останній рішення приймаються або через ієрархію всередині фірми, або за допомогою ринкового механізму. Відносини є інструментальними і розраховані на благо окремих гравців. У координованій ринковій економіці відносини існують поза офіційним ринковим механізмом і передбачають співпрацю в досягненні колективних цілей. Ліберальні ринкові системи, як правило, забезпечують меншу безпеку, ніж скоординовані економіки, і тому призводять до більш жорстких труднощів, якщо людині не вдається знайти своє місце в економічній системі [8, 8–9].

В. Баумоль і його колеги пропонують типологію економічних систем, яка диференціює розмір і монополію на владу економічних підприємств країни в цілому або на окремих ринках. У цьому випадку акцент робиться на підприємстві або створенні й поширенні нових продуктів чи методів. Для В. Баумоля економіки світу поділяються на державно керований капіталізм, де держава відіграє центральну роль (деякі азіатські країни), олігархічний капіталізм, орієнтований на інтереси кількох гравців (країни Близького Сходу та Латинської Америки), капіталізм великих фірм, де переважають гігантські підприємства (Японія та Республіка Корея), та підприємницький капіталізм, де малі інноваційні фірми відіграють значну роль (США та Канада) [5, 60–61]. Ця класифікація є досить обмеженою і вимагає доопрацювання.

М. Контено та Дж. Коен стверджують, що немає однакового капіталізму в усьому світі. Нас менше цікавлять різновиди внутрішнього капіталізму, ніж те, як у різних суспільствах проявляється його глобальний варіант. У цьому випадку можна говорити про набагато більшу конвергенцію, ніж її можна знайти серед національних варіацій. Тому всі учасники глобальної системи капіталізму повинні грати за однаковими правилами (але правила застосовуються по-різному, залежно від того, хто їх використовує). Одним із таких правил є право власності, яке охороняється державою. Таким чином, оскільки країни існують у цій системі по-різному, то дослідники запропонували класифікувати їх за часткою у світовій економіці [6, 13–16].

До першої групи належать США та країни НАФТА (Північноамериканська угода про вільну торгівлю – North American Free Trade Agreement – NAFTA), які займають 30% світової економіки. І хоча частка американського

експорту у ВВП країни становить лише 10% (порівняно з 26% у Франції та 35% у Німеччини), вони залишаються найбільшим світовим імпортером (16% світового імпорту припадає на США) [6, 13–16].

Друга група ділиться на дві підгрупи – європейську (включаючи Велику Британію та зону євро) та азіатську (включаючи Тайвань, Японію та Південну Корею). Хоча економіка ЄС є більшою за економіку США, проте жодна з країн Європи не здатна претендувати на першість США. До того ж, автори слушно зазначають, що торгівля між цими підгрупами малорозвинута, але вони підтримують сильні торговельні зв'язки із США. Проте ці країни – важливі гравці на міжнародній торговельній арені. Загальний обсяг експорту таких країн, як Франція, Німеччина, Велика Британія, Японія, П. Корея і Тайвань, перевищує експорт США вдвічі і становить третину світового експорту [6, 13–16].

Автори зазначають, за формою капіталізму Велика Британія більш тяжіє до США, тоді як Японія та Південна Корея формують власну комбінацію державного капіталізму та капіталізму великих фірм [6, 13–16].

До третьої групи країн автори відносять так звані країни БРІК (Бразилія, Російська Федерція, Індія та Китай). Разом ці країни приносять 10% глобального доходу. Проте, якщо говорити про їхню роль у світовій торгівлі, то їхні позиції зміцнюються. Китай у цій групі є основним гравцем (на нього припадає 10% світового експорту). Та все ж цю групу можна назвати «групою контрастів», оскільки, незважаючи на процвітання глобального капіталізму на сході Китаю, більша половина його населення все ж далека від системи споживач-виробник [6, 13–16].

Четверту групу країн складають країни, багаті на нафту, газ, мінерали та продукти харчування. До першої її підгрупи належать багаті країни, які є значним споживчим ринком зброї та предметів розкоші (країни Персидські затоки). До іншої – роздвоєні економіки, про які згадувалося вище. Це країни, які відіграють центральну роль в глобальному капіталізмі, проте їхні національні економіки все ще залишаються недорозвинутими (Ангола, Конго) [6, 13–16].

До останньої категорії належать країни, які відіграють маргінальне значення у глобальному капіталізмі. Це – більшість країн Африки, значна частина Південної Азії та Латинської Америки. І хоча населення цих країн складає третину світового населення, їхня частка у світовій торгівлі менша 3% [6, 13–16].

Ця типологія відкриває новий погляд на сучасні економічні системи, оскільки розглядає їх з призми інтеграційних процесів у глобальній економіці. Найяскравішим прикладом цього є Європейський Союз, який відіграє набагато більше значення на міжнародній арені, ніж його окремі країни-члени.

Однак слід зауважити, що автори надто багато уваги приділяють саме торговельному аспекту і нехтують іншими важливими категоріями поняття економічної системи (такими як цінності, політичне правління, стан навколишнього середовища) [6, 13–16].

Відомий американський вчений-економіст Ф. Прайор розглядає економічні системи не з погляду чинників виробництва (технологічний рівень, навколишнє середовище та природні ресурси, а також наявність фізичного та

людського капіталу в економіці), а з погляду «відносин виробництва», тобто з погляду її організаційних та інституційних компонентів. На думку вченого, економічні інститути – це штучно створені обмеження, які впорядковують людські взаємини [10, 6]. Формальні обмеження формуються із правил, законів і конституцій, а неформальні – із норм поведінки, договорів і добровільно створених регламентів. Інститути впливають на норми поведінки індивідів та груп і через них – на приватні та публічні рішення.

Так, якщо інституції визначають правила гри, то організації є безпосередніми гравцями. Організації складаються з груп індивідів, які мають спільну мету. Поняття «організації» включають в себе політичні органи (наприклад партії), економічні органи (фірми, торговельні союзи), соціальні органи (церкви, клуби) та освітні структури (школи, університети) [10, 8].

Ф. Прайор пропонує досить цікавий та унікальний підхід до класифікації економічних систем. Автор вивчає економічні системи первісних економічних утворень, їх трансформацію у сільськогосподарські економічні системи, а з них – в індустріальні. Класифікація Ф. Прайора [10, 8] потребує більш детального розгляду.

Для аналізу сучасних ринкових економічних систем Ф. Прайор застосував сорок показників, з яких можна виділити п'ять основних категорій: ринок виробництва, ринок праці, сектор бізнесу та виробництва, урядовий сектор і фінансовий сектор. Проаналізувавши ці показники для країн ОЕСР, він виділив такі сучасні ринкові економічні системи, як [10, 160–165]: (1) Південноєвропейська (Греція, Італія, Португалія, Іспанія); (2) Англосаксонська (розширена: Швейцарія, Японія, Австралія, Ірландія, Нова Зеландія, Канада, Велика Британія, США); (3) Північноєвропейська (Данія, Фінляндія, Норвегія, Швеція); (4) Західноєвропейська (Франція, Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди).

Крім вищезазначених економічних систем, Ф. Прайор окремо виділяє марксистську економічну систему [10]. Така система була створена й підтримувалася авторитарними урядами, що на базі певної ідеології створювали інституції, які суттєво відрізнялися від тих, що діяли в ринковій економіці. Ця система характеризувалася неринковим механізмом розподілу товарів і послуг, контролем за цінами, додатковими відкритими та закритими ринками. До такої економічної системи належали СРСР, Югославія, Куба, Китай.

У багатьох аспектах англосаксонська економічна система набуває характеристик традиційної ліберальної економіки з відносно низькою позицією організації праці. Контролюючи ВВП на душу населення, ці країни мають нижчі бар'єри для входу нових підприємств на ринок, фірми мають більшу свободу у встановленні цін, частка урядових витрат у ВВП є незначною, частка працівників, які належать до профспілок, є значно меншою, ніж в інших економічних системах, працівники відіграють незначну роль у прийнятті рішень на підприємствах. Така система надає менший захист від втрати роботи і менші гарантії щодо укладення колективних угод, проте гарантує більший захист прав акціонерів і має більш ефективне антитрастове законодавство. У такій системі інвестиції здійснюються більше через фондовий ринок, ніж через банки [10, 167].

Північна економічна система протистоїть англосаксонській, особливо це стосується ролі держави в економіці. До характерних рис цієї економічної системи належать система професійного навчання, укладання угод щодо заробітної плати на національному та індустріальному рівнях, більший вплив профспілок, більша частка урядових витрат у ВВП, розвинена система соціального забезпечення та більш висока активність банківського сектору. Північна економічна система має меншу конкуренцію на товарному ринку і більше соціальне партнерство між капіталом і працею.

Західноєвропейська економічна система відображає різні типи впорядкованої ринкової економіки. Значна частину робочої сили у цій системі належить до профспілок, акціонери мають менші права, а урядові трансферти складають значну частину ВВП. До інших характеристик цієї системи можна віднести тісне соціальне партнерство між капіталом і працею, незалежність центрального банку, не надто обтяжливі бухгалтерські стандарти, а також те, що частка інвестицій, які вкладаються через фондовий ринок, є значно меншою, ніж у попередній системі.

Південноєвропейська економічна система має більш регульований товарний ринок, більше бар'єрів на входження на ринок, більший захист від безробіття, а також менше число робітників, які належать до профспілок. Ця система забезпечує менші права акціонерам та має меншу концентрацію банківської активності [10, 168].

Таким чином, простежується взаємозалежність між усіма вищенаведеними класифікаціями, де домінують ліберальна або англосаксонська модель і так звана континентальна (координована) або європейська.

«Ліберальна» або «англосаксонська» модель — ідеальний вид економічної системи, в якій роль держави зводиться до мінімуму. Ліберальна держава добробуту забезпечує соціальну допомогу та основні соціальні і медичні послуги для тих, хто їх потребує, а всім іншим залишає можливість піклуватися самим про себе за допомогою страхування, приватних інвестицій чи ринку послуг. Крім того, в ліберальній ринковій економіці держава створює передумови функціонування ринків, захисту прав власності, дотримання приватних контрактів і встановлення режиму неспотвореної конкуренції. В разі потреби, держава може втручатися на ринок для забезпечення охорони здоров'я населення, безпеки праці, навколишнього середовища і прав споживачів. Але ліберальна держава покликана звести до мінімуму свою участь у створенні інфраструктурних функцій і послуг [12, 233–234].

З іншого боку, держава в координованій ринковій економіці активно бере участь в максимізації економічних вигод від інфраструктури, технологій і політики підготовки кадрів. Її ринки праці жорстко регулюються і є відносно негнучкими; виробничі відносини, як правило, формуються на основі колективних «кооперативних» переговорів у рівних галузях промисловості та фірмах, а також за допомогою взаємодії між фірмами й банками і серед фірм, вбудованих у мережу відносно стабільних відносин. Водночас, континентальні та скандинавські моделі економічних систем забезпечують не лише соціальну допомогу, але й соціальну безпеку у вигляді забезпечення виплати пенсій, допомоги за станом здоров'я та допомоги з безробіття для всіх верств населення.

Держави зі скандинавською моделлю загального добробуту надають універсальні соціальні послуги для сімей з дітьми, для інвалідів і літніх людей. Вони фінансуються за рахунок прогресивного оподаткування, що в поєднанні із «солідарною» політикою виплати заробітної плати могутніх і монополістичних спілок забезпечує дуже високий ступінь соціальної рівності [11].

Підвидом континентальної моделі є соціальна ринкова економіка. Ідеальна соціальна ринкова економіка має поєднувати в собі характеристики координованої ринкової економіки та континентальної або скандинавські моделі економіки.

Варто зауважити, що в класифікації Ф. Прайора [10], країни трьох підгруп (Південноєвропейська, Північноєвропейська та Західноєвропейська) економічних систем є країнами-членами Європейського Союзу. Оскільки ЄС прагне до повного економічного й політичного союзу, то економічні системи країн-членів рухаються в бік європеїзації та створення єдиної європейської економічної системи.

Що ж варто розуміти під терміном «європеїзація»? Європеїзація – це процес переорієнтації напрямку та форми політики до такого рівня, де політична й економічна система ЄС стане частиною організації національної політики [9, 6].

Таке спрощення дозволяє побудувати двовимірну модель, де «європеїзація» і «національна автономія» описують вертикальну вісь європейської інтеграції, тоді як соціально-економічні відмінності між «соціальним регулюванням» і «лібералізацією» позначаються на горизонтальній осі (рис. 1).

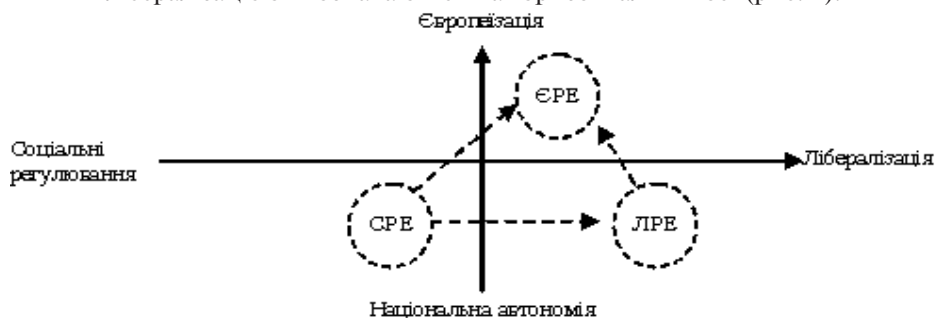

Рис. 1. Ефект європеїзації на соціально ринкову економіку (СРЕ), ліберальну ринкову економіку (ЛРЕ) та європейську ринкову економіку (ЕРЕ) [12, 238]

З рис. 1 видно, що соціально-ринковим економікам доведеться більше поступитися, ніж ліберальним. Інтеграція й дерегулювання не будуть мати великого впливу на інститути та політику країн з ліберальною ринковою економікою, де є відносно низький рівень соціального регулювання й мінімального добробуту. Більше того, конкурентні можливості для ЛРЕ будуть збільшуватися в міру поширення негативної інтеграції¹ та дерегуляції раніше захищених

¹ Негативна інтеграція передбачає заборони, що накладаються на держави-члени, дискримінаційну поведінку та інші обмежувальні практики. Позитивна інтеграція полягає у зближенні законів і стандартів. Особливо важливою (суперечливою) є гармонізація законодавства.

ринків ЄС. Існуючі економічні інститути малих і середніх підприємств, навпаки, будуть систематично послаблюватися дерегулюючими ефектами негативної інтеграції та конкуренцією, а їхні державні установи будуть обмежені європейським законом про конкуренцію, права мобільності людини і недискримінаційним законом. Таким чином, існуючі соціально-економічні режими малого та середнього бізнесу змушені зміститися вправо, в бік більш «ліберальної» конфігурації [12, 238].

Таким чином, ЄС через позитивну інтеграцію буде більше нагадувати соціально-економічні режими країн з ліберальною ринковою економікою, ніж створить соціальну ринкову економіку на європейському рівні. Структурна конструкція європейської інтеграції закрила доступ до верхнього лівого квадрата на рис. 1, в який би так хотіли переміститися проєвропейські християнські демократи і соціал-демократи [12, 239].

Висновки. Таким чином, лібералізація може коливатися між ліберальним низхідним імпульсом та національними висхідними регуляторними стратегіями (рис. 2).

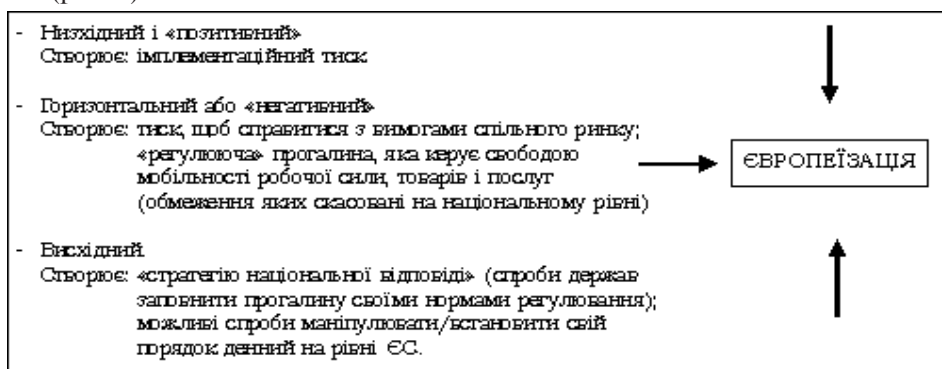

Рис. 2. Висхідні, низхідні імпульси процесу європеїзації, розроблено за [8]

Зацікавлені угруповання на внутрішньодержавному рівні можуть намагатися збільшити (розширити) такі стратегії. Захищаючи важливість національної арени та наголошуючи на вирішальній ролі національних груп інтересів, можна зробити висновок, що вплив низхідної європеїзації протистоїть політичній позиції акторів на національному рівні. Припустими перевагами й організаційна сила коаліції національних акторів має важливе значення на шляху європеїзації.

Таким чином, можна виділити два рівні європеїзації й, відповідно, утворення європейської економічної системи — це наднаціональний і внутрішньодержавний. На внутрішньодержавному відбуваються ті зміни структури, процесів, правил, стандартів, які відбуваються під впливом європейської інтеграції.

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: До ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові. — К.: Основи, 2009. — 248 с.

2. Грабінський І. Еколого-економічна система України: порівняльний аналіз. — Львів: НТШ, 1997. — 240 с.

3. Економічні системи: Монографія: Т. 1 / За ред. Г.І. Башнянина. — Львів: ЛКА, 2006. — 484 с.

4. *Кульчицький Б.В.* Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація: Монографія. — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. — 352 с.

5. *Baumol, W.J., Litan, R.E., Schramm, C.J.* (2007). *Good Capitalism, Bad Capitalism, and the Economics of Growth and Prosperity.* Yale: Yale University Press. 321 p.

6. *Centeno, A.M., Cohen, J.N.* (2010). *Global Capitalism.* Polity Press. 180 p.

7. *Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A., Myles, J.* (2002). *Why We Need a New Welfare State.* Oxford: Oxford University Press. 244 p.

8. *Hall, P.A., Soskice, D.* (ed.) (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage.* Oxford: Oxford University Press. 556 p.

9. *Menz, G.* (2008). *Varieties of Capitalism and Europeanization: National Response Strategies to the Single European Market.* Oxford: Oxford Univ. Press. 80 p.

10. *Pryor, F.L.* (2005). *Economic systems of foraging, agricultural, and industrial societies.* Cambridge: Cambridge University Press. 316 p.

11. *Scharpf, F.W., Schmidt, V.A.* (2000). *Welfare and Work in the Open Economy. Vol. 1. From Vulnerability to Competitiveness.* Oxford: Oxford University Press. P. 1–20.

12. *Sharp, F.W.* (2010). *The Asymmetry of European Integration, or Why the EU Cannot be a "Social Market Economy".* *Socio-Economic Review*, 8: 211–250.

Стаття надіслана до редакції 14.11.2011.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

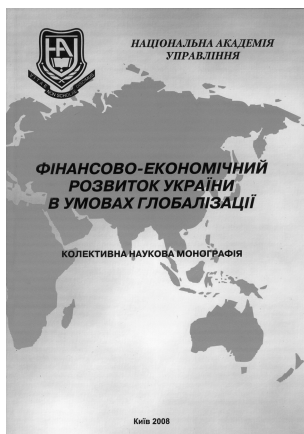
СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26

E-mail: book@nam.kiev.ua

тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації: Колективна наукова монографія / За ред. Я.В. Белінської. — К.: Національна академія управління, 2008. — 212 с. Ціна без доставки — 25 грн.

Монографія присвячена фінансово-економічним проблемам розвитку економіки України в умовах глобалізації. Викладені теоретико-методологічні питання розробки стратегії входження України у світове господарство та формування фінансово-економічного механізму цього процесу. В основу викладу матеріалу монографії покладені багаторічні дослідження науковців в галузі економічної теорії, фінансів та банківської справи, які були апробовані на сторінках авторитетного журналу "Актуальні проблеми економіки" в 2004–2007 роках. В монографії обґрунтовано шляхи забезпечення структурно збалансованого економічного зростання економічної системи України та її ефективного міжнародного співробітництва, визначені напрями вдосконалення всіх ланок господарської системи.